

**UNIWERSYTET TECHNOLOGICZNO-HUMANISTYCZNY
im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu**

Wydział Ekonomiczny

mgr inż. Aneta Karina Bernat

**Luka finansowa w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw
na przykładzie województwa świętokrzyskiego**

AUTOREFERAT ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Promotor

dr hab. Jan L. Bednarczyk, prof. UTH

Radom 2014

Spis treści

1. Uzasadnienie wyboru tematu.....	3
2. Cel i teza pracy	5
3. Metody badawcze i zakres badań.....	7
4. Struktura pracy.....	11
5. Wyniki badań	16
6. Wnioski	18

1. Uzasadnienie wyboru tematu

Sektor mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) stanowi dominującą grupę podmiotów w gospodarce europejskiej. W państwach członkowskich Unii Europejskiej działalność gospodarczą prowadzi prawie 21 mln przedsiębiorstw MSP (99,8% ogólnej liczby przedsiębiorstw niefinansowych), które zapewniają miejsca pracy dla 87 mln pracowników (67,4% ogólnej liczby pracowników przedsiębiorstw niefinansowych) oraz generują 58,1% wartości dodanej brutto.

W Polsce, w Krajowym Rejestrze Urzędowym Podmiotów Gospodarki Narodowej REGON, zarejestrowane są prawie 4 mln przedsiębiorstw sektora MSP (99,8% ogólnej liczby przedsiębiorstw niefinansowych), przy czym aktywną działalność gospodarczą prowadzi około 1,8 mln firm. Sektor MSP zapewnia miejsca pracy dla ponad 6 mln pracowników (prawie 70% ogólnej liczby pracowników przedsiębiorstw niefinansowych¹) oraz generuje 51,5% wartości dodanej brutto.

Z uwagi na znaczącą rolę sektora MSP w rozwoju gospodarczym, priorytetowe znaczenie w polityce UE ma kreowanie dobrego klimatu dla jego rozwoju. Dużą wagę przykładana się do zwłaszcza do zmian zmierzających do zwiększenia dostępności i stwarzania ułatwień w zakresie pozyskiwania zewnętrznego finansowania. Podkreśla się, że dopływ kapitału zewnętrznego, niezbędnego do sfinansowania planowanych inwestycji oraz zaspokojenia bieżących potrzeb jest warunkiem utrzymania równowagi finansowej oraz kluczowym czynnikiem determinującym rozwój przedsiębiorstw.

Wskazuje się przy tym grupy przedsiębiorstw, które w sposób szczególnie uciążliwy odczuwają brak finansowania. Wymienić tu należy na przykład młode innowacyjne firmy, które wdrażają nowy model biznesowy lub testują prototypy produktów przed uruchomieniem produkcji. W zasadzie można przyjąć, że większość innowacyjnych przedsięwzięć cechuje wysoki poziom kapitałochłonności oraz duże ryzyko, wynikające z trudnej do przewidzenia reakcji rynku na wprowadzaną innowację oraz możliwość pojawienia się konkurentów. W związku z dużymi potrzebami finansowymi na etapie zakładania i rozwijania przedsiębiorstwa, rozpoczęcie i kontynuowanie działalności wyłącznie kapitałem własnym staje się w praktyce trudne lub nawet niemożliwe do zrealizowania. Jednocześnie w początkowym etapie bardzo trudne jest uzyskanie kapitału z instytucji finansowych,

¹ Występują pewne rozbieżności odnośnie udziału pracujących w sektorze MSP w ogólnej liczbie pracujących w przedsiębiorstwach w Polsce; według danych Eurostatu: 68,8%, a według danych GUS: 69,9% (dane za 2010 rok). Można zatem przyjąć, że udział zatrudnienia w sektorze MSP do całkowitego zatrudnienia w prywatnych przedsiębiorstwach niefinansowych nie przekroczył 70%.

które często nie są skłonne kredytować „niepewnych”, niezweryfikowanych przez rynek inwestycji lub zabezpieczają się na wypadek ewentualnego niepowodzenia przedsięwzięcia poprzez wymaganie od firm większych zabezpieczeń i wyższego oprocentowania, ze względu na postrzegane ryzyko.

Prowadzone w UE badania wykazały, że w sektorze MSP występuje luka w zakresie finansowania (*financing gap*). W większości gospodarek (80% gospodarek OECD i 90% gospodarek spoza OECD) występuje problem ograniczonej dostępności do kapitału dla MSP. Około 30% ankietowanych przedsiębiorstw w krajach OECD wskazało na występowanie luki w zakresie finansowania dłużnego, natomiast 70% w zakresie kapitału właścicielskiego. Uwzględniając znaczenie i skalę problemu istotna jest poprawa warunków i możliwości pozyskiwania kapitału zewnętrznego, w szczególności zapewnienie lepszego – na przejrzystych i akceptowalnych warunkach – dostępu do różnych (zdywersyfikowanych) źródeł kapitału. Zwraca się uwagę na tworzenie innowacyjnych modeli finansowania MSP oraz rozwój finansowania społecznościowego². Ponadto podkreśla się konieczność wprowadzenia zmian w otoczeniu prawnym, które wpłyną na poprawę terminowego realizowania płatności przez kontrahentów w zawieranych transakcjach handlowych.

Literatura dotycząca zarządzania finansami przedsiębiorstw jest obszerna, a kwestie dotyczące możliwości wyboru źródeł kapitału oraz form finansowania podmiotów gospodarczych są w niej szeroko i szczegółowo prezentowane. Dostępnych jest także wiele publikacji, dotyczących źródeł finansowania sektora MSP; literatura na ten temat ulega ciągłej rozbudowie. Brakuje jednak zwartej pozycji, zawierającej kompleksową analizę i ocenę luki finansowej, z rozróżnieniem luki w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej w sektorze MSP. Problem rzeczywistej dostępności kapitału, który jest niezwykle istotny dla mikro, małego i średniego przedsiębiorstwa, podejmowany jest przez nielicznych autorów. Badania nie są prowadzone w sposób systematyczny i nie mają charakteru ciągłego. Cykliczne raporty o stanie sektora MSP w Polsce realizowane są przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości, ale nie są ukierunkowane na szacowanie luki finansowej, jej analizę ani ocenę.

Wybór tematu badawczego poprzedzony został wnikliwym studiowaniem literatury dotyczącej luki finansowej i sposobów jej mierzenia. Analizie poddano wyniki badań zaprezentowanych w światowych i polskich raportach, ekspertyzach i opracowaniach.

² Parlament Europejski, Komisja Przemysłu, Badań Naukowych i Energii, *Sprawozdanie z dnia 18 grudnia 2013 w sprawie reindustrializacji Europy z myślą o promowaniu konkurencyjności i trwałego rozwoju* (2013/2006(INI)), Projekt Rezolucji Parlamentu Europejskiego, www.europarl.europa.eu [10.01.2014].

Spośród raportów międzynarodowych należy wymienić między innymi: *Survey on the Access to Finance of SMEs* (Europejski Bank Centralny), *The SME Financing Gap* (OECD), *The SME Finance Gap* (CPA Australia). Z kolei, spośród ekspertyz polskich, o różnym stopniu szczegółowości, do najważniejszych można zaliczyć: *Innowacyjność sektora MSP w Polsce. Rządowe programy wsparcia a luka finansowa* (D. Klonowski), *Analiza luki finansowej w województwie pomorskim w zakresie dostępu przedsiębiorców do zwrotnych instrumentów finansowych w kontekście realizacji Działania 1.3 Pozadotacyjne instrumenty wsparcia MŚP w ramach regionalnego programu operacyjnego dla województwa pomorskiego na lata 2007-2013 w drodze inicjatywy JEREMIE* (P. Tamowicz) oraz *Ekspertyzę dotyczącą uwarunkowań społeczno-gospodarczych oraz systemu prawnoinstytucjonalnego wdrażania instrumentów inżynierii finansowej w Polsce Wschodniej* (PAG Uniconsult).

2. Cel i teza pracy

Celem naukowym badań zrealizowanych w ramach dysertacji była identyfikacja i ocena wielkości luki finansowej w sektorze mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w województwie świętokrzyskim. Analizie poddana została wielkość popytu potencjalnego i rzeczywistego na finansowanie zewnętrzne oraz faktyczne (rzeczywiste) wykorzystanie finansowania przez przedsiębiorstwa MSP w województwie świętokrzyskim. Podjęto próbę identyfikacji czynników determinujących występowanie luki finansowej w zakresie zapotrzebowania na kapitał obrotowy i inwestycyjny. Podmiotem badania były małe i średnie przedsiębiorstwa w województwie świętokrzyskim, a przedmiotem badania - luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej (rozwojowej) przedsiębiorstw.

Założono, że popyt potencjalny wystąpił w sytuacji, gdy przedsiębiorstwo mające zapotrzebowanie na finansowanie, nie podjęło działań w celu jego uzyskania. Popyt rzeczywisty wystąpił wtedy, gdy przedsiębiorstwo, potrzebujące finansowania zewnętrznego, aplikowało o nie, czyli podjęło działania zmierzające do uzyskania potrzebnego kapitału. Założenie o objęciu analizami obu grup podmiotów (wykazujących zarówno popyt potencjalny, jak i rzeczywisty) jest istotne z punktu szacowania wartości luki finansowej. Wyłączenie grupy firm, wykazujących potencjalny popyt na finansowanie, mogłoby znacznie wpłynąć na wynik i rzetelność badań, dając tym samym niedoszacowany obraz luki finansowej. Wyeliminowana zostałaby wówczas grupa podmiotów, dla których

kluczowym czynnikiem skłaniającym ich do nie podejmowania prób pozyskania kapitału są czynniki o charakterze ekonomiczno-psychologicznym, prowadzące do samoograniczania się przedsiębiorstw w zakresie wykorzystania zewnętrznych źródeł finansowania. Do tych czynników zaliczyć można m. im. negatywne doświadczenia z przeszłości w korzystaniu z kredytów (związane np. z uciążliwymi dla firm kontrolami ze strony banku, trudnościami związanymi z przygotowaniem dokumentacji kredytowej i wypełnianiem sprawozdań z realizacji inwestycji), jak również obawę przed popadnięciem w pułapkę zadłużenia i strach przed utratą mienia. Im większe jest znaczenie tych czynników dla przedsiębiorstw, tym większa jest grupa firm nieaplikujących. Zatem, zawężenie analiz do grupy firm aplikujących o finansowanie, mogłoby prowadzić do nieuprawnionego wniosku, że potrzeby przedsiębiorstw w zakresie finansowania zewnętrznego są w zasadzie zaspokajane i tym samym luka finansowa nie ma większego wpływu na sytuację podmiotów gospodarczych w województwie świętokrzyskim. Tak zidentyfikowana luka finansowa byłaby wówczas mniejsza (w ujęciu wartościowym), ale z powodu jej niedoszacowania, mogłoby się okazać, że uzyskany wynik jest niepełny i niedokładny.

Badania podjęte w dysertacji miały na celu weryfikację następującej tezy:

W przedsiębiorstwach sektora MSP istnieje luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej (rozwojowej). Jej wielkość w głównej mierze jest determinowana przez popyt potencjalny na środki niezbędne do sfinansowania działalności inwestycyjnej.

Do zweryfikowania sformułowanej tezy przyjęto następujące hipotezy badawcze:

- Hipoteza 1: W sektorze MSP, luka finansowa w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej (rozwojowej) jest większa niż luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej.
- Hipoteza 2: W sektorze MSP, luka finansowa dla popytu potencjalnego jest większa niż luka finansowa dla popytu rzeczywistego, zarówno w przypadku finansowania działalności bieżącej jak i inwestycyjnej.
- Hipoteza 3: W przypadku firm z sektora MSP, banki w większym stopniu racjonują kredyty udzielane przedsiębiorstwom mikro niż małym i średnim.
- Hipoteza 4: W przypadku firm z sektora MSP, dostępność usługi leasingu nie zależy od wielkości przedsiębiorstwa.

3. Metody badawcze i zakres badań

W pracy zastosowano następujące metody badawcze:

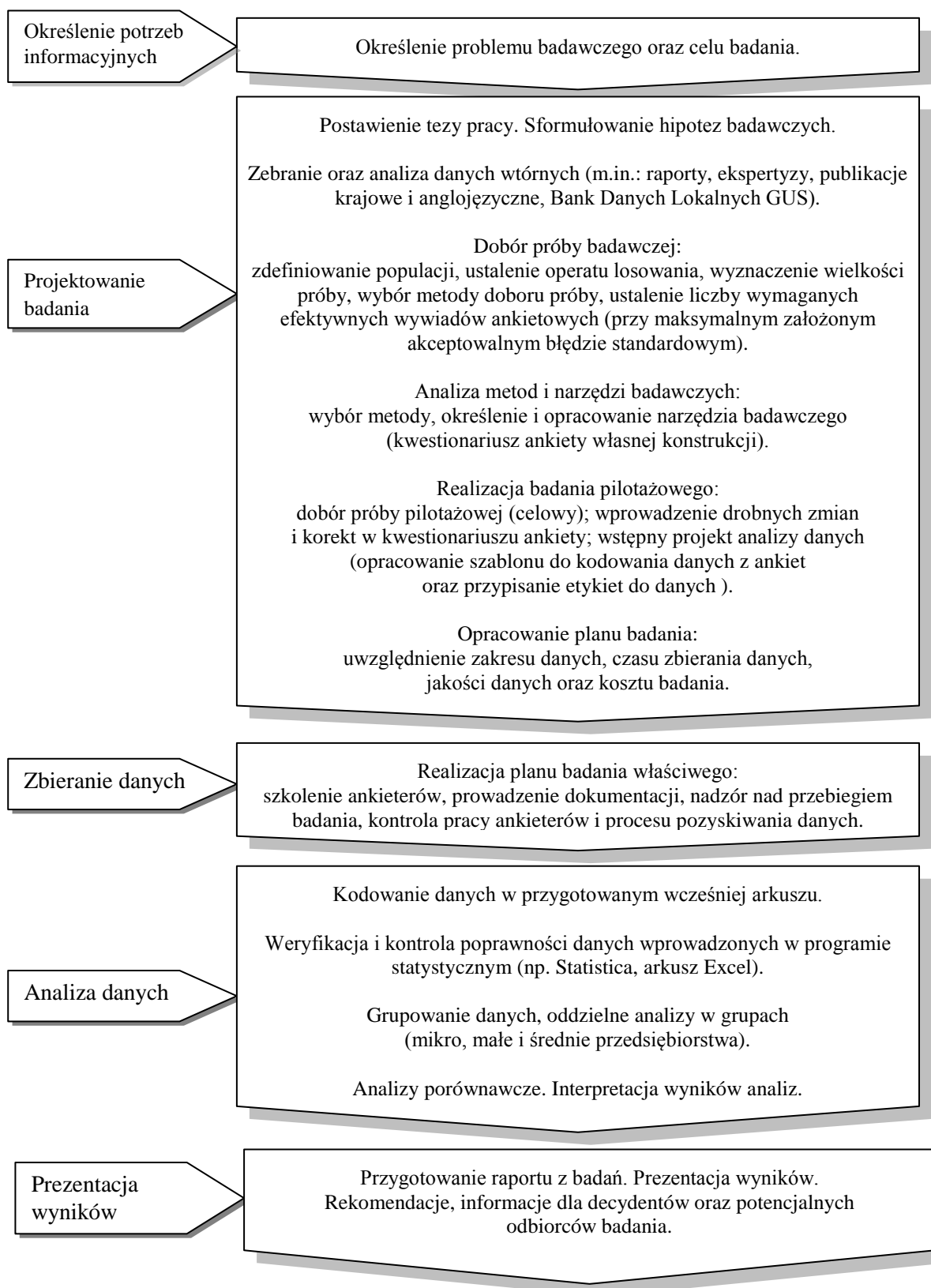
- bezpośrednie wywiady osobiste PAPI (*Paper and Pencil Interviewing*),
- wywiady telefoniczne sprzężone z zapisem elektronicznym CATI (*Computer Assisted Telephone Interviewing*),
- studia literaturowe dotyczące źródeł finansowania przedsiębiorstw oraz metod identyfikacji luki finansowej,
- dane statystyczne GUS.

W badaniu pilotażowym wśród przedsiębiorstw wykorzystano równolegle dwie metody: PAPI oraz CATI. Badanie pilotażowe pozwoliło na zweryfikowanie pytań ankiety, zarówno pod kątem ich poprawności metodycznej, jak i rozumienia pytań przez respondentów. Przyczyniło się do ulepszenia kwestionariusza ankiety: wprowadzono zmiany stylistyczno-językowe w sformułowaniu niektórych pytań oraz inne drobne korekty. W badaniach właściwych, jako metodę badawczą zastosowano wywiad osobisty (PAPI).

Za narzędzie badawcze posłużył kwestionariusz ankiety własnej konstrukcji, zawierający zestaw uporządkowanych pytań, odpowiadających celowi badania. Kwestionariusz ankiety został podzielony na sekcje zatytułowane: kredyt bankowy, fundusze pożyczkowe, poręczenia z funduszy poręczeniowych, leasing, faktoring, fundusze Unii Europejskiej, fundusze *venture capital*, *private equity*, anioły biznesu. Na końcu ankiety umieszczono metryczkę, umożliwiającą charakterystykę ankietowanych przedsiębiorstw.

Kwestionariusz ankiety zawierał zarówno pytania zamknięte, na które respondent odpowiadał poprzez wskazanie jednej lub kilku alternatywnych odpowiedzi oraz pytania otwarte. W przypadku pytań zamkniętych, w większości były to pytania jednowariantowe, a kilka pytań dopuszczało udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi. Kwestionariusz ankiety zawierał zarówno zmienne ilościowe jak i jakościowe.

Proces realizacji badań w świętokrzyskich firmach składał się z kilku, następujących po sobie etapów: określenie potrzeb informacyjnych, projektowanie badania, zbieranie danych, analiza danych, prezentacja wyników (por. rysunek 1).

Rysunek 1. Schemat realizacji wieloetapowego procesu badawczego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Pfaff D., *Badania rynku. Jak pozyskiwać najistotniejsze dla firmy informacje marketingowe*, Wydawnictwo BC EDU, Warszawa 2010, s. 16-18, 27; Anuszewska I., *Badania rynkowe po polsku*, wydanie I, Wydawnictwa Fachowe CeDeWu.pl, Warszawa 2011, s. 19; Kaczmarczyk S., *Badania marketingowe. Podstawy metodyczne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011, s. 46, 48, 78.

Jako populację, czyli zbiorowość, której miało dotyczyć wnioskowanie statystyczne, przyjęto wszystkie jednostki o następujących cechach:

- klasa wielkości przedsiębiorstwa: mikro, małe i średnie, czyli zbiorowość podmiotów gospodarczych zatrudniających do 249 pracowników;
- sekcje PKD 2007 (oprócz sekcji: K - działalność finansowa i ubezpieczeniowa, O – administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe ubezpieczenia społeczne, T – gospodarstwa domowe);
- forma własności wg identyfikatorów GUS³: własność krajowych osób fizycznych (214); własność prywatna krajowa pozostała (215); własność zagraniczna (216); własność mieszana w sektorze prywatnym z przewagą własności krajowych osób fizycznych (224); własność mieszana w sektorze prywatnym z przewagą własności prywatnej krajowej pozostałej (225); własność mieszana w sektorze prywatnym z przewagą własności zagranicznej (226); własność mieszana w sektorze prywatnym z brakiem przewagi któregośkolwiek rodzaju własności prywatnej (227); własność mieszana między sektorami z przewagą własności sektora prywatnego, w tym z przewagą własności krajowych osób fizycznych (234); własność mieszana między sektorami z przewagą własności sektora prywatnego, w tym z przewagą własności prywatnej krajowej pozostałej (235); własność mieszana między sektorami z przewagą własności sektora prywatnego, w tym z przewagą własności zagranicznej (236); własność mieszana między sektorami z przewagą własności sektora prywatnego z brakiem przewagi któregośkolwiek rodzaju własności prywatnej (237); własność mieszana między sektorami z takim samym udziałem własności sektora publicznego i prywatnego z najwyższym udziałem własności krajowych osób fizycznych w kapitale ogółem (334); własność mieszana między sektorami z takim samym udziałem własności sektora publicznego i prywatnego z najwyższym udziałem własności pozostałych krajowych jednostek prywatnych w kapitale ogółem (335); własność mieszana między sektorami z takim samym udziałem własności sektora publicznego i prywatnego z najwyższym udziałem własności osób zagranicznych w kapitale ogółem (336); własność mieszana między sektorami z takim samym udziałem własności sektora publicznego i prywatnego z brakiem przewagi któregośkolwiek rodzaju własności w kapitale ogółem (338);

³ W nawiasach podano kody GUS.

- forma prawna wg identyfikatorów GUS⁴: spółki partnerskie (15), spółki akcyjne (16), spółki z o. o. (17), spółki jawne (18), spółki cywilne, prowadzące działalność w oparciu o umowę zawartą na podstawie Kodeksu cywilnego (19), spółki komandytowe (20), spółki komandytowo-akcyjne (21), spółki europejskie (22), spółki przewidziane w przepisach innych ustaw niż K.S.H. i K.C. lub formy prawne, do których stosuje się przepisy o spółkach (23), spółdzielnie (40), spółdzielnie europejskie (42), oddziały przedsiębiorców zagranicznych (79), przedstawicielstwa zagraniczne (80), bez szczególnej formy prawnej (99);
- zasięg terytorialny: przedsiębiorstwa prowadzące działalność na terenie województwa świętokrzyskiego.

Według tak przyjętych kryteriów populacja przedsiębiorstw (operat losowania GUS) liczyła 83887 przedsiębiorstw, w tym: 80908 mikrofirm, 2572 małych przedsiębiorstw i 407 przedsiębiorstw średnich⁵.

Próba badawcza została dobrana w sposób losowy warstwowy. Populacja przedsiębiorstw została podzielona na trzy rozłączne podzbiory (mikro, małe, średnie), a następnie przeprowadzono niezależne losowania w poszczególnych zbiorach. Warstwowanie pozwoliło wyodrębnić jednorodnie wewnętrznie warstwy z niejednorodnej populacji. Losowanie warstwowe przeprowadzone zostało ze względu na wielkość firm, określoną na podstawie liczby zatrudnionych pracowników (cecha warstwująca). Zastosowanie metody losowania warstwowego pozwoliło zwiększyć reprezentatywność próby, ponieważ każda warstwa miała reprezentację w próbie.

Z podzbiorów bazy REGON zawierających 80908 mikrofirm i 2572 firm małych wylosowano po 2298 podmiotów. Przedsiębiorstw średnich nie losowano, włączono je wszystkie do badań, z uwagi na małą liczebność tej populacji (ogółem 407 przedsiębiorstw). Z uwagi na to, że baza GUS zawierała dane o podmiotach zarejestrowanych, z których część mogła nie prowadzić aktywnej działalności (działalność mogła zostać zawieszona lub zlikwidowana) oraz uwzględniając fakt, że część wylosowanych firm może nie wyrazić zgody na udział w badaniu ankietowym, wylosowano 5003 przedsiębiorstwa. W przypadku prób losowych nie ma praktycznie możliwości zrealizowania wywiadu z każdym wylosowanym respondentem, z tego względu, wylosowano znacznie

⁴ W nawiasach podano kody GUS.

⁵ Dane pozyskano w Urzędzie Statystycznym w Kielcach; wykaz podmiotów zarejestrowanych w Wojewódzkiej Bazie Publikacyjnej REGON według stanu na koniec lipca 2012 roku, według kryteriów przyjętych dla potrzeb badań.

większą próbę. Badanie przeprowadzono w okresie od października 2012 roku do marca 2013 roku, na losowej próbie 390 mikro, małych i średnich przedsiębiorstw z województwa świętokrzyskiego

W celu przeprowadzenia 390 efektywnych wywiadów ankietowych, skontaktowano się z ok. 1500 aktywnymi firmami, z czego ok. 1138 firm odmówiło udziału w badaniu. Wywiady kwestionariuszowe zostały zrealizowane w siedzibach przedsiębiorstw z województwa świętokrzyskiego. Przeprowadzono je z osobami decyzyjnymi w kwestiach finansowo-księgowych, tj. właścicielami firm, głównymi księgowymi, dyrektorami finansowymi lub prezesami firm. Zgodnie z przyjętym założeniem, uzyskano 390 efektywnych ankiet, po 130 w każdej klasie wielkości przedsiębiorstw.

Oprócz zasadniczego badania, które objęło przedsiębiorstwa sektora MSP w województwie świętokrzyskim, odrębne badanie zostało zrealizowane w bankach na terenie województwa świętokrzyskiego. Badanie przeprowadzone w centralach i oddziałach banków, dotyczyło dostępności produktów bankowych dla sektora MSP.

Do drugiego badania wytypowano 157 banków działających na terenie województwa świętokrzyskiego, obsługujących firmy z sektora MSP; zarówno centrale banków, oddziały jak i centra finansowe prowadzące obsługę przedsiębiorstw, z pominięciem placówek obsługujących wyłącznie klientów detalicznych. Wywiady kwestionariuszowe zostały przeprowadzone z dyrektorami oddziałów banków, a w kilku przypadkach z pracownikami oddelegowanymi przez dyrektorów. Wiele banków odmówiło udziału w badaniu. Część respondentów była niedostępna dla ankietera w okresie realizacji badania (które odbyło się w okresie od kwietnia do maja 2013 roku). W badaniu ankietowym wzięło udział 66 placówek bankowych, do dalszych analiz uwzględniono 64 ankiety. Takie „dwutorowe” podejście dostarczyło szerszego materiału badawczego w odniesieniu do kwestii luki finansowej w sektorze MSP w województwie świętokrzyskim.

4. Struktura pracy

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów oraz aneksu. Cztery pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny, przy czym prezentowane zagadnienia teoretyczne wzbogacono o wyniki badań wtórnych, między innymi zaprezentowano dane statystyczne Komisji Europejskiej oraz Głównego Urzędu Statystycznego. Rozdział piąty stanowi zasadniczą część pracy, zawiera prezentację i interpretację wyników badań pierwotnych (ankietowych) zrealizowanych w województwie świętokrzyskim.

Spis treści rozprawy

WSTĘP	4
Rozdział 1	
SEKTOR MSP I JEGO ROLA W GOSPODARCE	10
1.1. Ilościowo-jakościowe klasyfikacje sektora MSP.....	10
1.2. Fazy rozwoju sektora MSP w Polsce.....	19
1.3. Charakterystyka sektora MSP.....	22
1.3.1. Sytuacja MSP w Polsce na tle Unii Europejskiej	23
1.3.2. Sytuacja MSP w województwie świętokrzyskim	34
1.4. Kryzys a kondycja przedsiębiorstw w Polsce i Unii Europejskiej	45
1.5. Znaczenie sektora MSP w gospodarce – podsumowanie	50
Rozdział 2	
FINANSOWANIE PRZEDSIĘBIORSTW	52
2.1. Proces finansowania w zarządzaniu przedsiębiorstwem	52
2.2. Źródła finansowania działalności przedsiębiorstw	56
2.2.1. Finansowanie działalności bieżącej.....	59
2.2.2. Finansowanie działalności inwestycyjnej	78
2.3. Finansowanie na rynkach zagranicznych.....	93
2.4. Pomoc publiczna dla MSP	96
2.5. Finansowanie etapów rozwoju przedsiębiorstwa	101
Rozdział 3	
KONCEPCJA LUKI FINANSOWEJ W SEKTORZE MSP	105
3.1. Finansowe bariery funkcjonowania sektora MSP w Polsce i UE.....	105
3.2. Istota i definicje luki finansowej.....	116
3.3. Szacowanie luki finansowej w sektorze MSP	125
3.4. Koncepcja pomiaru luki finansowej na przykładzie przedsiębiorstw z sektora MSP w województwie świętokrzyskim	135
3.5. Determinanty występowania luki finansowej i kierunki jej ograniczenia.....	140

Rozdział 4

METODYKA REALIZACJI BADAŃ EMPIRYCZNYCH.....	146
4.1. Cel badań	146
4.2. Wybór metody i narzędzia badawczego	150
4.3. Próba badawcza – sektor MSP.....	153
4.4. Charakterystyka próby badawczej – badanie sektora MSP	168
4.5. Charakterystyka respondentów – badanie sektora bankowego	184

Rozdział 5

POMIAR I OCENA LUKI FINANSOWEJ W SEKTORZE MSP W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM

W ŚWIETLE BADAŃ EMPIRYCZNYCH.....	188
5.1. Źródła finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej	189
5.2. Zapotrzebowanie i wykorzystanie źródeł finansowania	199
5.3. Dostępność źródeł finansowania	210
5.4. Luka finansowa w sektorze MSP w województwie świętokrzyskim	213
5.4.1. Luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej	214
5.4.2. Luka finansowa w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej	224
5.4.3. Luka finansowa dla popytu rzeczywistego i potencjalnego	234
5.5. Zapotrzebowanie oraz wykorzystanie finansowania przez sektor MSP w ocenie banków	239
ZAKOŃCZENIE.....	247
ANEKS.....	255
BIBLIOGRAFIA.....	290

W rozdziale pierwszym poddano analizie i ocenie stan sektora MSP w Polsce na tle Unii Europejskiej, zwracając szczególną uwagę na rolę tych przedsiębiorstw w kreowaniu miejsc pracy, zatrudnieniu pracowników oraz generowaniu wartości dodanej. Z grupy małych przedsiębiorstw zostały wyodrębnione mikroprzedsiębiorstwa. Przedmiotem szczegółowej analizy były zatem mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa. Ocena firm MSP została dokonana poprzez porównanie ich sytuacji oraz wyników finansowych

z wynikami przedsiębiorstw dużych. Dokonano także diagnozy sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw w Unii Europejskiej (UE27), z uwzględnieniem wpływu światowego kryzysu finansowego na ich ogólną kondycję i osiągnięte wyniki ekonomiczno-finansowe.

W **rozdziale drugim** dokonano przeglądu źródeł finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej przedsiębiorstw. Scharakteryzowano proces finansowania przedsiębiorstwa w poszczególnych fazach jego rozwoju. Podobnie jak w rozdziale pierwszym, aspekty teoretyczne rozszerzono o prezentację wyników z badań wtórnych oraz wykorzystano ogólnodostępne dane statystyczne GUS.

W **rozdziale trzecim** dokonano przeglądu definicji terminu „luka finansowa”, występujących w literaturze przedmiotu oraz zaprezentowano sposoby jej szacowania. Zaprezentowano koncepcję pomiaru luki finansowej na przykładzie przedsiębiorstw z sektora MSP w województwie świętokrzyskim. Należy zaznaczyć, że koncepcja pomiaru luki finansowej nawiązuje do metod szacowania zaprezentowanych w ekspertyzie opracowanej przez P. Tamowicza i w ekspertyzie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Prezentowana koncepcja stanowi jednak rozszerzenie i uzupełnienie stosowanych metod. W koncepcji liczenia luki wprowadzono rozróżnienie na lukę w zakresie finansowania potrzeb bieżących i inwestycyjnych (rozwojowych), co stanowi zasadniczą różnicę w porównaniu z przywołanymi metodami, w przypadku których luka szacowana była w ujęciu zagregowanym. Ponadto zaproponowano oszacowanie luki finansowej w odniesieniu do wszystkich przedsiębiorstw, które wykazały zapotrzebowanie na kapitał. Nie ograniczono się jedynie do podmiotów najmłodszych, ale analizowano większą zbiorowość przedsiębiorstw MSP, bez względu na okres ich funkcjonowania na rynku i etap rozwoju. Zaprezentowane podejście jest zdaniem autorki dokładniejsze i daje pełniejszy obraz luki w sektorze MSP.

W **rozdziale czwartym** przedstawiono metodykę realizacji badań empirycznych. Zaprezentowano wybrane aspekty teoretyczne, najbardziej istotne z uwagi na cel i zakres realizowanych badań. Skoncentrowano się na prezentacji sposobu doboru próby badawczej wraz z ustaleniem jej liczebności oraz dokonano charakterystyki respondentów, uczestniczących w badaniach ankietowych. Próba badawcza została wylosowana z Wojewódzkiej Bazy Publikacyjnej REGON. Dobrana próba jest reprezentatywna dla ogółu firm MSP w województwie świętokrzyskim ze względu na: klasę wielkości, sekcję PKD, formę własności oraz formę prawną.

W rozdziale piątym zaprezentowano wyniki badań ankietowych, zrealizowanych w próbie losowo dobranych firm z sektora MSP oraz przeprowadzonych w bankach na terenie województwa świętokrzyskiego. Na podstawie wyników badania ankietowego zrealizowanego w sektorze MSP, przeprowadzono analizy porównawcze zapotrzebowania mikro, małych i średnich firm na źródła finansowania i faktycznego wykorzystania kapitału przez badane firmy. Porównanie średnich wartości dla zapotrzebowania i otrzymanego finansowania, w każdej z trzech grup firm, dostarczyło informacji odnośnie wielkości luki finansowej w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej. Dokonano również rozróżnienia luki w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej dla popytu rzeczywistego i potencjalnego oraz oszacowano lukę łączną⁶.

Efektem zrealizowanego badania było oszacowanie luki finansowej w odniesieniu do sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w województwie świętokrzyskim. Z kolei, na podstawie wyników badania zrealizowanego w bankach, przeprowadzono między innymi analizę średniego udziału wniosków o finansowanie rozpatrywanych negatywnie w mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach.

Rozprawa doktorska zakończona została podsumowaniem, zawierającym wnioski sformułowane na podstawie przeprowadzonych analiz porównawczych dla wyników badań własnych i badań wtórnych. Dokonano oceny luki oraz zweryfikowano tezę pracy badawczej. Weryfikacja tezy pracy oraz hipotez częściowych została przeprowadzona w oparciu o wyniki badań ankietowych zrealizowanych w losowo dobranych przedsiębiorstwach z sektora MSP w województwie świętokrzyskim.

W Aneksie zamieszczono wzory kwestionariuszy ankiet wykorzystanych w badaniach. Załączono także listę oddziałów banków z województwa świętokrzyskiego, wytypowanych do badania oraz dodatkowe analizy, które z uwagi na cel pracy miały charakter poboczny i nie zostały wykazane w głównej części pracy.

⁶ Dokonano oszacowania luki łącznej w sektorze MSP w województwie świętokrzyskim, z wyszczególnieniem: luki łącznej w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej oraz luki łącznej dla popytu rzeczywistego i potencjalnego. Źródła finansowania działalności bieżącej mają ze swej natury charakter krótkoterminowy. W praktyce jednak są one wielokrotnie odnawiane i wykorzystywane przez firmy w długim okresie. Zatem, zdaniem Autorki, można łączyć obie luki (lukę w zakresie działalności bieżącej i lukę w zakresie działalności inwestycyjnej) oraz wykazać wartość zagregowaną, będącą sumą tych dwóch składowych.

5. Wyniki badań

W kalkulacjach luki dokonanych w dysertacji przeanalizowano łącznie osiem form finansowania działalności przedsiębiorstw, rozróżniając lukę w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej. W odniesieniu do każdej z uwzględnionych form finansowania luka została obliczona na podstawie dokładnych wartości finansowania wykazanych przez przedsiębiorstwa. Lukę potraktowano w sposób kompleksowy, rozważając ją w kilku wariantach, w szczególności dokonano jej identyfikacji i przeprowadzono ocenę dla popytu rzeczywistego i potencjalnego, zarówno w zakresie finansowania działalności bieżącej jak i inwestycyjnej.

Weryfikacja tezy pracy oraz hipotez cząstkowych została przeprowadzona w oparciu o wyniki badań ankietowych zrealizowanych w losowo dobranych przedsiębiorstwach z sektora MSP w województwie świętokrzyskim. Poniżej dokonano syntetycznej analizy hipotez badawczych przyjętych w pracy.

Hipoteza badawcza 1: W sektorze MSP, luka finansowa w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej (rozwojowej) jest większa niż luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że dla popytu rzeczywistego w każdej klasie wielkości firm luka w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej była wyższa niż w zakresie finansowania działalności bieżącej⁷. Ogółem dla całego sektora MSP, luka w zakresie działalności inwestycyjnej wyniosła 1930,39 mln zł, a w zakresie działalności bieżącej 911,99 mln zł; zatem: $L_{I_popyt\ rzeczywisty} = 2,12 * L_{B_popyt\ rzeczywisty}$.

Dla popytu potencjalnego zaobserwowano, że w grupie firm mikro i małych, luka w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej była wyższa niż w zakresie finansowania działalności bieżącej; natomiast odwrotna sytuacja była w grupie firm średnich (luka w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej była niższa niż w zakresie finansowania działalności bieżącej). Ogółem dla całego sektora MSP, luka w zakresie działalności inwestycyjnej wyniosła 3074,78 mln zł, a w zakresie działalności bieżącej 1590,77 mln zł; zatem $L_{I_popyt\ potencjalny} = 1,93 * L_{B_popyt\ potencjalny}$.

⁷ Przedsiębiorstwa mikro: 835,66 mln zł (luka - dz. bieżąca), 1 651,57 (luka - dz. inwestycyjna); przedsiębiorstwa małe: 71,08 mln zł (luka - dz. bieżąca), 107,61 mln zł (luka - dz. inwestycyjna); przedsiębiorstwa średnie: 5,25 mln zł (luka - dz. bieżąca), 171,21 mln zł (luka - dz. inwestycyjna). Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania ankietowego.

Udowodniono zatem, że w sektorze MSP w województwie świętokrzyskim, w okresie objętym badaniem, luka finansowa w zakresie finansowania działalności inwestycyjnej była większa niż luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej, zarówno dla popytu rzeczywistego, jak i potencjalnego.

Hipoteza badawcza 2: W sektorze MSP, luka finansowa dla popytu potencjalnego jest większa niż luka finansowa dla popytu rzeczywistego, zarówno w przypadku finansowania działalności bieżącej jak i inwestycyjnej.

Luka finansowa w zakresie działalności bieżącej dla popytu potencjalnego była prawie 1,7 razy większa od luki finansowej w zakresie działalności bieżącej dla popytu rzeczywistego; wyniosła odpowiednio: 1590,78 mln zł i 911,99 mln zł. Można zatem przyjąć, że: $L_{B_popyt\ potencjalny} = 1,74 * L_{B_popyt\ rzeczywisty}$

Z kolei, luka finansowa w zakresie działalności inwestycyjnej dla popytu potencjalnego była prawie 1,6 razy większa od luki finansowej w zakresie działalności inwestycyjnej dla popytu rzeczywistego; wyniosła odpowiednio: 3074,78 mln zł i 1930,39 mln zł. Zależność pomiędzy wartością luki finansowej w zakresie działalności inwestycyjnej dla popytu potencjalnego i rzeczywistego można zapisać w postaci równania:

$$L_{I_popyt\ potencjalny} = 1,59 * L_{I_popyt\ rzeczywisty}$$

Ogółem luka dla popytu rzeczywistego wyniosła około 2842,38 mln zł, a dla popytu potencjalnego około 4665,55 mln zł; zależność między wartością luki dla popytu potencjalnego i rzeczywistego można wyrazić równaniem:

$$L_{B+I_popyt\ potencjalny} = 1,64 * L_{B+I_popyt\ rzeczywisty}$$

Uzyskane wyniki oraz przeprowadzone obliczenia potwierdziły prawdziwość badanej hipotezy. Zatem, w sektorze MSP w województwie świętokrzyskim, luka finansowa dla popytu potencjalnego była większa niż luka finansowa dla popytu rzeczywistego, zarówno w przypadku finansowania działalności bieżącej jak i inwestycyjnej.

Hipoteza badawcza 3: W przypadku firm z sektora MSP, banki w większym stopniu racjonują kredyty udzielane przedsiębiorstwom mikro niż małym i średnim.

W przypadku kredytu obrotowego mikrofirmy otrzymały średnio 83,1%, małe firmy 89%, a średnie 98% kwot wnioskowanych. W przypadku kredytu inwestycyjnego mikrofirmy otrzymały średnio 82,3%, małe 91,7%, a średnie 99% kwot wnioskowanych. Średnio, im większa była firma, tym większy otrzymała odsetek wnioskowanej kwoty. Dowiedziona

została prawdziwość badanej hipotezy – w sektorze MSP, banki w większym stopniu racjonalują kredyty udzielane przedsiębiorstwom mikro niż małym i średnim.

Hipoteza 4: W przypadku firm z sektora MSP, dostępność usługi leasingu nie zależy od wielkości przedsiębiorstwa.

W każdej z grup firm otrzymano jednakowe średnie oceny dla dostępności usługi leasingu, na poziomie 4,3. Zatem w każdej grupie średnia ocena była wyższa niż „pozytywna” (4), ale niższa niż „zdecydowanie pozytywna” (5). Na podstawie analiz wyników nie zauważono różnicy w średniej dostępności leasingu pomiędzy klasami wielkości firm. Dostępność usługi leasingu nie zależała zatem od wielkości przedsiębiorstwa.

W wyniku analiz przeprowadzonych w oparciu o wyniki uzyskane w badaniu ankietowym, zweryfikowano wszystkie cztery hipotezy badawcze, stwierdzając tym samym prawdziwość tezy pracy, zgodnie z którą, w okresie objętym badaniem, w przedsiębiorstwach sektora MSP istniała luka finansowa w zakresie finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej (rozwojowej). Jej wielkość w głównej mierze była determinowana przez popyt potencjalny na środki niezbędne do sfinansowania działalności inwestycyjnej.

Luka finansowa (całkowita) w sektorze MSP w województwie świętokrzyskim została oszacowana na poziomie około 7,5 mld zł, w tym: około 2,8 mld zł dla popytu rzeczywistego i około 4,7 mld zł dla popytu potencjalnego. Ponad 62% całkowitej wartości luki przypadało na popyt potencjalny. Duży wartościowy udział w tak obliczonej luce całkowitej miały zatem firmy rezygnujące z aplikowania o finansowanie.

6. Wnioski

Badanie sektora MSP przypadło na dość specyficzny okres spowolnienia gospodarczego w Polsce i kryzysu na świecie. W związku ze zmniejszeniem się globalnego popytu, spadkiem tempa produkcji przemysłowej i zmniejszeniem się liczby zamówień od zagranicznych partnerów biznesowych, był to okres mniejszej aktywności przedsiębiorstw i wyższego ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej. W zależności od branży, przedsiębiorstwa w różnym stopniu odczuły mniejszy popyt na ich produkty i usługi oraz skutki załamania rynku. Wiele z badanych firm nastawionych było jedynie

na przetrwanie i nie podejmowało w tym okresie działań inwestycyjnych, zmniejszając ryzyko związane z korzystaniem z obcego finansowania. Z punktu widzenia firmy, ryzyko korzystania z długu było tym większe, im trudniej było przewidzieć reakcje banków komercyjnych i instytucji finansowych na nagłe i niekorzystne zmiany makroekonomiczne. W sytuacji kryzysu w gospodarce istnieje współzależność między problemami finansowymi instytucji finansowych a kondycją i wypłacalnością przedsiębiorstw korzystających z finansowania⁸. Również z punktu widzenia banku, dość trudne było wiarygodne oszacowanie ryzyka działalności, ocena kondycji finansowej i zdolności firmy do terminowej spłaty zadłużenia w perspektywie kilku lat jej kredytowania.

W okresie objętym badaniem, najmocniejsze zaostrzenie warunków przyznawania kredytów dla przedsiębiorstw przypadło na koniec 2008 i trzy pierwsze kwartały 2009 roku. Czynnikiem łagodzącym restrykcyjną politykę banków miały być pożyczki oraz poręczenia kierowane głównie do najmniejszych firm z sektora MSP. Zakładano, że działalność funduszy poręczeniowych wpłynie w pewnym stopniu na zmniejszenie skali luki finansowej. Jednak oferowane firmom instrumenty finansowe nie spotkały się z dużym zainteresowaniem ze strony sektora MSP.

Z przeprowadzonego badania ankietowego, wynika, że w okresie czasu objętym analizą, firmy w małym zakresie korzystały z finansowania zewnętrznego, finansując się przede wszystkim środkami własnymi. Wynikało to zarówno z zaostrzenia polityki kredytowej banków i zmniejszenia się podaży kredytów dla firm, jak i było wynikiem ostrożnościowego podejścia firm do finansowania się długiem. Takie podejście firm okazało się w rezultacie dobrą strategią, gdyż dzięki mniejszemu zaangażowaniu kapitałów obcych w finansowaniu działalności, firmy stosunkowo łagodnie odczuły skutki globalnego kryzysu.

W województwie świętokrzyskim sektor MSP bazował przede wszystkim na kapitale własnym. W przypadku mikrofirm samofinansowanie zostało uznane za najważniejsze źródło finansowania działalności przez 89% ankietowanych. W pozostałych dwóch grupach samofinansowanie ocenione zostało jako najważniejsze źródło przez nieco mniej respondentów, w grupie firm małych było to 74%, a w grupie firm średnich – 73% badanych przedsiębiorstw. Dostrzeżono ogólną zależność, zgodnie z którą, im mniejsza była firma, tym większe znaczenie w jej finansowaniu miały środki własne.

⁸ Cichy J., *Kredytowanie działalności przedsiębiorstwa w warunkach kryzysu*, w: *Zjawiska kryzysowe a decyzje finansowe przedsiębiorstw*, Znaniecka K., Gorczyńska M. (red. nauk.), *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2011, s. 184.

Niewielki był zatem obszar na wykorzystanie w finansowaniu działalności tych firm kapitału zewnętrznego. Niezależnie od wielkości przedsiębiorstw, zapotrzebowanie dotyczyło przede wszystkim czterech form finansowania: kredytu obrotowego, inwestycyjnego, dotacji i leasingu. W badanym okresie, w grupie mikrofirm największe zapotrzebowanie dotyczyło dotacji UE (38%), kredytu obrotowego (31%), leasingu (18%) i kredytu inwestycyjnego (18%). Z kolei w grupie małych i średnich firm zidentyfikowano największe zapotrzebowanie na leasing (małe: 48%, średnie: 55%), kredyt obrotowy (małe: 45%, średnie: 50%), dotacje UE (małe: 41%, średnie: 31%) i kredyt inwestycyjny (małe: 28%, średnie: 21%). Na faktoring największe zapotrzebowanie zgłaszały przedsiębiorstwa średnie. Nie jest to zaskakujące, z uwagi na wymagane przez banki i instytucje faktoringowe minimalne obroty roczne oraz liczbę stałych kontrahentów. Mikrofirmy w szerokim zakresie wykorzystują obrót gotówkowy oraz w związku z mniejszą skalą działalności, mają też najczęściej mniej stałych klientów niż firmy większe. Wykorzystanie faktoringu przez przedsiębiorstwa mikro i małe było niewielkie.

Marginalne znaczenie dla badanych firm miały pożyczki dostępne z funduszy pożyczkowych, zarówno na finansowanie działalności bieżącej jak i rozwojowej; aplikowały o nie nieliczne firmy. Podobnie wyglądała sytuacja z poręczeniami. Ogólnie, świadomość firm co do dostępności tych form finansowania była bardzo niska. Firmy nie korzystały również z funduszy *venture capital* (VC) ani z kapitału od Aniołów biznesu. Świadomość społeczna odnośnie tych form finansowania była niewystarczająca. Ankietowane firmy nie słyszały o takiej formie finansowania lub ze względu na brak dokładnych informacji, postrzegały ją jako niekorzystną dla swoich firm. Związane to było przede wszystkim z brakiem funduszy VC w województwie świętokrzyskim, w okresie objętym badaniem. Świętokrzyskie instytucje podjęły jednak działania w tym zakresie i ta niekorzystna (na tle innych województw) sytuacja powoli ulega poprawie. Kielecki Park Technologiczny otrzymał dofinansowanie na utworzenie funduszu *venture capital*, którego celem będzie dokapitalizowanie innowacyjnych pomysłów o potencjale rynkowym. Natomiast Staropolska Izba Przemysłowo-Handlowa powołała Staropolski Fundusz Kapitałowy (grudzień 2013). Celem funduszu jest wspieranie nowopowstałych innowacyjnych przedsiębiorstw, prowadzących działalność w zakresie biotechnologii, medycyny, ochrony środowiska, odnawialnych źródeł energii, chemii oraz działających w branżach o kluczowym znaczeniu dla rozwoju regionu, zwłaszcza w branży metalowo-odlewniczej i budowlanej⁹. Jednocześnie

⁹ Staropolska Izba Przemysłowo-Handlowa, www.siph.com.pl/pl/Projs/17 [20.02.2014].

warto byłoby powołać Świętokrzyski Klub Aniołów Biznesu, zrzeszający zamożnych przedsiębiorców i Kielczan, którzy chcieliby wesprzeć rozwój młodych przedsiębiorstw. Przede wszystkim jednak, przy tych formach finansowania, niezbędna jest budowa zaufania między kapitałodawcami a przedsiębiorcami.

Chociaż badane firmy bazowały przede wszystkim na kapitale własnym i jedynie w niewielkim zakresie finansowały się ze środków zewnętrznych, to pewna grupa firm stale wykorzystywała kapitał dłużny do finansowania działalności. Pewien odsetek badanych przedsiębiorstw, wykorzystywał różne usługi finansowe; nie ograniczając się do jednego źródła finansowania, korzystał z różnych źródeł finansowania, zarówno potrzeb bieżących jak i inwestycyjnych, z linii kredytowych, kredytu obrotowego, inwestycyjnego, faktoringu i leasingu.

Analizując źródła finansowania MSP należy też wziąć pod uwagę znaczenie dla ich rozwoju nieformalnych pożyczek od rodziny i znajomych, które dostępne są niezależnie od fazy rozwoju przedsiębiorstwa, choć są one najczęściej wykorzystywane w początkowej fazie prowadzenia biznesu. W trakcie prowadzonych wywiadów w firmach MSP wywnioskowano, że niektóre podmioty korzystały z takiego nieformalnego źródła, ale dość niechętnie się do tego przyznawały. Można przyjąć, że jakaś część zapotrzebowania na kapitał jest zaspokajana w tej grupie firm poprzez źródła nieoficjalne. Można domniemywać, że znaczenie takich interpersonalnych transferów gotówki będzie największe wśród firm najmniejszych. Nieformalne źródła finansowania działalności nie były przedmiotem szczegółowych analiz w ramach niniejszej dysertacji. Z badań wtórnych wynika jednak, że około 89% firm MSP w województwie świętokrzyskim korzystało z pożyczek od osób prywatnych w niewielkim stopniu (tzn. zaangażowanie wyniosło nie więcej niż 25% wykorzystywanego finansowania), a jedynie przez 10,5% firm MSP takie nieformalne finansowanie wykorzystywane było na większą skalę (od 26% do 50% wykorzystywanego finansowania)¹⁰.

¹⁰ *Ocena skuteczności działania funduszy pożyczkowych i poręczeniowych, które otrzymały dofinansowanie w ramach RPOWŚ 2007-2013. Raport końcowy, PSDB, Warszawa, grudzień 2012, s. 58-59.*